

CLAUS ARNDT: *Amt und Mandat. Ausgewählte Reden und Schriften aus drei Jahrzehnten*. Nomos Verlagsgesellschaft. Baden-Baden 1989, 368 ss.

Claus Arndt jest znanym nie tylko w RFN prawnikiem, uczonym i politykiem. Również w Polsce jego nazwisko nie jest obce, zwłaszcza w gronie osób zainteresowanych prawnymi aspektami stosunków polsko-niemieckich. Jego monografia pt. *Die Verträge von Moskau und Warschau. Politische, verfassungsrechtliche und völkerrechtliche Aspekte* (1973), która w 1982 r. doczekała się poszerzonego i uaktualnionego drugiego wydania, spotkała się u nas z żywym odzewem, nie pozbawionym jednak akcentów krytycznych. Obecnie, po radykalnych przemianach, jakie nastąpiły w stosunkach polsko-niemieckich, na uwagi polemiczne wysuwane wówczas pod adresem C. Arndta może należałoby spojrzeć inaczej, a może i czasem krytykę tę zweryfikować.

Claus Arndt w 1987 r. obchodził 60-lecie urodzin, które zostało uczczone wydaniem książki pamiątkowej (*Festschrift für Claus Arndt: zum 60. Geburtstag*. Hrsg. von Annemarie Renger, Carola Stern, Herta Däbler-Graelin. Heidelberg 1987). Dwa lata później ukazał się recenzowany tu wybór jego mów i pism, co także jest dowodem znacznego zainteresowania i wysokiej oceny jego twórczości naukowej. Można tu zaraz poczynić uwagę, że faktycznie, jedna tylko pozycja nie ukazała się dotychczas drukiem. Reszta była już wcześniej publikowana w czasopiśmie niemieckojęzycznych, bądź raz w USA.

Claus Arndt jest autorem piszącym dużo. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, ponieważ twórczość naukowa stanowi tylko część jego zainteresowań, które skupiają się głównie na działalności politycznej i państwowej.

Jak wynika z podtytułu recenzowanej książki, wyboru dokonano spośród prac napisanych w trzydziestolecie 1956-1986. Bibliografia C. Arndta za ten okres liczy ponad 200 pozycji. Ostatecznie w książce znalazło się 29 prac. Do ponownego druku zakwalifikował je sam autor oraz Hans-Peter Schneider, który też napisał wstęp. Udział autora w dokonaniu wyboru pozwala przypuszczać, że znalazły się tu pozycje uznane przez niego za szczególnie ważne i godne przypomnienia. Lektura potwierdza ten pogląd.

Obszerny wstęp pióra wspomnianego Hansa-Petera Schneidera podzielony został na 3 części. W pierwszej zamieszczono zwięzłe, faktograficzne *curriculum vitae* C. Arndta, jako członka SPD, posła do Parlamentu Federalnego w latach 1968-1976, wreszcie wysokiego rangą funkcjonariusza państwowego. W drugiej znalazły się syntetyczne streszczenia zamieszczonych w zbiorze pozycji. W trzeciej natomiast, będącej uzupełnieniem pierwszej, podjęto próbę nakreślenia ideowych i etycznych założeń, jakimi starał się kierować C. Arndt w swej działalności politycznej i naukowej, a które można krótko określić zacytowaną z Leibniza dewizą *theoria cum praxi*.

Zamieszczone w książce teksty podzielone zostały na 6 działów: I. *Państwo i konstytucja*, II. *Prawa zasadnicze*, III. *Parlament i rząd*, IV. *Wymiar sprawiedliwości i ochrona prawna*, V. *Bezpieczeństwo wewnętrzne*, VI. *Stosunki międzynarodowe*. W każdym z tych działów znalazło się po kilka opracowań, tak że zachowane zostały między nimi prawie równe proporcje.

Niniejsze omówienie ma przede wszystkim na celu dostarczenie czytelnikowi informacji o zamieszczonych tu opracowaniach bez uciekania się do szerszej ich analizy i polemiki. Znaczna, bądź co bądź, ilość pozycji, zmusza do podania niekiedy samego tylko tytułu albo zagadnień, jakich one dotyczą.

I tak w dziale I składającym się z 6 pozycji, znalazły się takie opracowania jak *Republika Federalna Niemiec jako socjalne państwo prawa* oraz wiążący się z tą tematyką tekst dotyczący celów państwa, który powstał na kanwie deklaracji rządowej kanclerza H. Schmidta z 24 listopada 1980 r., a więc ogłoszonej na początku jego trzeciej kadencji jako kanclerza. W deklaracji tej zapowiedziano zbadanie, w jakim stopniu państwo i jego ustawodawstwo realizują cele postawione przed nim przez Ustawę Zasadniczą. Jest to więc fundamentalny problem zgodności praktyki z teorią w płaszczyźnie realizacji celów postawionych przed państwem przez konstytucję.

Następna pozycja poświęcona jest pierwszemu zdaniu z ustępu 1 artykułu 82 UZ, z którego wynika uprawnienie prezydenta federalnego do zbadania każdej ustawy przed jej podpisaniem na okoliczność jej formalnej i materialnej zgodności z konstytucją. Tekst może być dobrym przykładem solidności i precyzji naukowej Clausa Arndta.

W dziale tym znalazło się też studium porównujące ujęcie kwestii państwa i konstytucji w programach Socjalistycznej Partii Austrii (SPÖ) i zachodnioniemieckiej SPD, uchwalonych na zjazdach tych partii w 1958 r.

Dział zamykają dwa studia dotyczące obowiązku posłuszeństwa. Jedno analizuje tego rodzaju powinność w odniesieniu do urzędów w świetle UZ. Drugie natomiast zatytułowane *Opór i nieposłuszeństwo cywilne w warunkach demokracji*, poświęcone jest aspektom tych niesubordynacji, jakie przede wszystkim pozostają w związku z treścią art. 20 ust. 4 UZ.

Dział II, najobszerniejszy zarówno pod względem ilości zamieszczonych tu pozycji, jak i ilości stron poświęcony został prawom zasadniczym. Zgromadzono tu opracowania dotyczące spraw, które z istoty swej wywołują powszechnie duże zaangażowanie społeczne, jak przerywanie ciąży (głośny § 218 niemieckiego kk), czy równość obywateli bez względu na płeć, czy wreszcie będące specyfiką systemu społeczno-politycznego RFN, jak sprawa uprawnień organów państwa i ograniczeń praw jednostki, wprowadzonych ustawodawstwem o stanie wyjątkowym w oparciu o 17. nowelizację UZ z 24 czerwca 1968 r. Obok więc sprawy przerywania ciąży, co do której C. Arndt występuje jako przeciwnik rewizji wspomnianego § 218, zajął się on kwestią równości obywateli, a w tym ustawą z 20 grudnia 1974 r. wprowadzającą zmiany do ustawy z 1913 r. o przynależności Rzeszy i przynależności państwowej. Jeżeli chodzi o podstawy prawne stanu wyjątkowego, to przedstawił jego konsekwencje w dziedzinie telekomunikacji wpływające z ustaw 13 czerwca 1968 r. i 13 września 1978 r.

W dziale III znalazło się 5 prac, których tematyka dotyczy parlamentu i rządu federalnego, a ściślej wzajemnych relacji między nimi. Dział otwiera opracowanie zatytułowane *W sprawie prawa do przemawiania członka Rady Federalnej w Parlamencie Federalnym*. Do jego napisania skłoniło C. Arndta kontrowersyjne od strony formalno-prawnej wystąpienie ówczesnego premiera Nadrenii-Palatynatu Helmuta Kohla w *Bundestagu* 26 listopada 1975 r. Jest to analiza art. 43 ust. 2 UZ. Kolejne znajdujące się tu opracowania dotyczą zagadnienia członkostwa posłów do Parlamentu Federalnego w jego komisjach oraz spraw budżetowych, a więc problematyki art. 110-112 UZ i odnoszącego się do nich orzeczenia Federalnego Trybunału Konstytucyjnego (FTK) z 25 maja 1977 r. W opracowaniu zatytułowanym *O reformie instytucji parlamentarnego sekretarza stanu*, C. Arndt krytycznie wypowiada się o ustawie z 6 kwietnia 1967 r. określającej pozycję prawną osób piastujących ten urząd.

Dział zamyka nie pozbawione akcentów sarkazmu i krytyki studium oparte

w znacznej mierze na osobistych doświadczeniach i obserwacjach autora, a zatytułowane *Parlament i ministerialna biurokracja*.

W dziale IV znalazły się 3 opracowania, których tematyka koncentruje się na zagadnieniach sądownictwa i ochrony prawnej. Otwiera go praca dotycząca czwartej ustawy zmieniającej ustawę o FTK z 21 grudnia 1970 r., a zatytułowana *Zdanie odrębne — status sędziego — moc nieważności*. Następną to *Sędzia w demokratycznym państwie* napisana w związku z dyskutowanym wówczas projektem ustawy o urzędzie sędziego i statucie „prezydów” (rad prezydialnych) w sądach. Kolejne studium poświęcone jest art. 19 ust. 4 UZ w zakresie spraw, jakie mogą powstać w związku z manewrami wojsk sojusznicznych stacjonujących na obszarze RFN. Tę część książki zamyka drobny przyczynek zatytułowany *Sędzia i prawo petycji*, będący rozważaniem na marginesie art. 17 UZ.

W dziale V zgromadzono opracowania dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Są tu 3 pozycje związane z UZ, których tematy to kolejno, wojsko i policja w czasie stanu wyjątkowego, państwowy monopol władzy i, na koniec, użycie broni jako środka przymusu bezpośredniego. W studium o monopolu władzy autor wskazuje, w jak wyważony sposób powinni postępować ci, którzy tą władzą dysponują, aby wszystkim zapewnić równą pozycję wobec prawa.

Dział ostatni, VI, poświęcony jest stosunkom międzynarodowym i składa się z 4 pozycji. Dwa pierwsze szkice *Położenie prawne Niemiec 1945 i dziś* oraz (ogłoszony wcześniej na łamach „American Journal of International Law”) *Kwestie prawne niemieckich Układów Wschodnich* zajmują się tym kompleksem spraw, który potocznie określane bywa mianem „problemu niemieckiego” i nawiązują bezpośrednio do wymienionej na wstępie tej recenzji pracy *Die Verträge von Moskau und Warschau*. Są one w jakimś stopniu syntezą poglądów autora na ten temat. A tak na marginesie to szkoda, że nie przewidział on przytoczenia w tym wyborze jakiegoś fragmentu tej książki.

Następne zamieszczone tu opracowanie ma za przedmiot badawczy dwie ustawy z 1961 r. i 1973 r. posiadające wpływ na zmniejszenie się w RFN liczby osób o statusie bezpaństwowców, których ciężki los C. Arndt w pełni rozumie i nad nim ubolewa. W kontekście tych spraw autor zajął się też klauzulą „kraju” (*Inland*) zawartą w § 25 ustawy z 1913 r. o przynależności Rzeszy i przynależności państwowej. Klauzula ta — jak wiadomo — rzutowała dotychczas na stanowisko zachodniemieckie odnośnie do statusu osób zamieszkujących polskie Ziemie Zachodnie i Północne.

Ostatnie opracowanie zamykające ten dział, jak i całą książkę, poświęcone jest kolizji przepisów tzw. konwencji helsińskiej z 22 marca 1974 r. o ochronie środowiska morskiego Morza Bałtyckiego, z odpowiednimi postanowieniami Traktatu Rzymskiego z 1957 r., a przede wszystkim z jego artykułem 235. Jak wiadomo RFN i Dania są stronami jednej i drugiej umowy.

Nawet pobieżna lektura zgromadzonych w tym zbiorze tekstów pozwala na dokonanie kilku uogólnień. Zwraca uwagę ciągle aktualność poruszanej w tych studiach problematyki, a nie można przecież zapominać, że niektóre teksty liczą sobie ponad 30 lat. Materiały tu zamieszczone napisane zostały z godną podziwu erudycją, co wyraża się i w znajomości podejmowanego tematu, jak i wiążącej się z nim literatury. Teksty, które wyszły spod pióra C. Arndta, mogą być przykładem twórczego wykorzystania doświadczeń uzyskanych w działalności publicznej, przede wszystkim poselskiej, dla pracy naukowej.